

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2024. – Т. 49. – С. 174-185
DOI: 10.31861/mhpi2024.49.174-185

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2024. – Volume. 49. – pp. 174-185
DOI: 10.31861/mhpi2024.49.174-185

УДК 342.537:352.07](4+477)

Віра Бурдяк¹

Правове регулювання політики: законодавство держав Європи та України про територіальне самоврядування

Мета статті полягає у дослідженні особливостей правового регулювання політики в державах Європи щодо територіального самоврядування, яке здійснюється на основі конституцій і законів держав регіону. З початку ХХІ ст. помітне зближення правових систем держав ЦСЄ, інтегруючи роль в яких відіграє Європейська хартія місцевого самоврядування. На ній основані конституції і конституційні акти держав Європи, інші міжнародні документи місцевого самоврядування, які враховують історичний досвід, специфіку розвитку держав, досягнення сучасної науки і практики у даній сфері. Конституція кожної з аналізованих держав визнає органи місцевого самоврядування однією з підвалин демократії, при якій держава гарантує право та реальну здатність територіальних спільнот громадян, і сформованих ними органів, самостійно вирішувати певну частину публічних справ. Це – те спільне, що робить місцеве самоврядування у різних державах подібним.

Ключові слова: Конституція, органи місцевого самоврядування, публічна влада, держави Європи, Україна.

Vira Burdiak¹

Legal Regulation of Policy: Legislation of European Countries and Ukraine on Territorial Self-Government

The purpose of the article is to study the peculiarities of legal regulation of politics in the states of continental Europe regarding territorial self-government, which is carried out on the basis of the constitutions and laws of the states of the region. The following tasks are solved in the article: the provision is substantiated, that the legal basis of territorial self-government in the states of the region is the norms of their constitutions and laws; it was found that the unification of territorial communities of villages, towns, and cities is carried out on a voluntary basis, in accordance with the principles: constitutionality, legality, economic efficiency, state support, ubiquity of local self-government, transparency and openness, responsibility; it has been proven that effective, creative local self-government bodies are one of the main foundations of a democratic regime.

Since early 21st century there have been trends in the convergence of the legal systems of the states of Central and Eastern Europe. Integrating role in them on the continent is played by the European Charter of Local Self-Government, on which the provisions of constitutions and constitutional acts of the CEE states are based, other international documents on local self-government. They take into account historical experience, specificity of local self-government in the states, achievements of their modern national and world science and practice in this field. In the constitutions of states, local government is one of the foundations of a democratic regime. In most CEE states, institutionalization and legal legitimization of local self-government took place. The Institute of Local Self-Government occupies an important place in the structure of public authority and the state machinery as a whole. Local governments are the closest link to the state, due to which the state realizes its policy at the local level

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна.

Doctor of Political Science, Professor Department of the Political Science and Public Administration of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine.

E-mail: v.burdjak@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0003-0037-3173>.

and satisfies most of the public needs of its citizens. Practice confirms the viability of existing laws, the absolute majority of their norms, concerning self-management, a positive role in the organization and development of local government, ensuring the strengthening of democratic foundations in the CEE countries.

Keywords: the Constitution, local self-government bodies, public authority, the states of Europe, the Ukraine.

Постановка проблеми. Системні зміни, що розпочалися в кінці 80-х рр. XX ст. майже у всіх державах Центрально-Східної Європи, проходили синхронно у часі з посиленням інтеграційних процесів в економічно розвиненій західній частині Європи. Європейські держави постійно перебувають у пошуку оптимального територіального устрою, шляхів удосконалення діяльності органів місцевого самоврядування, тому територіальні реформи в них перетворилися на відносно звичне явище. Підсумки територіальних реформ у державах Європи різні: об'єднання (консолідація); регіоналізація²; фрагментація; стабілізація відносин між різними рівнями управління в державі тощо. Водночас, аналіз європейського досвіду свідчить, що територіальні реформи в останні роки частіше завершуються укрупненням (об'єднанням) територіальних громад (ТГ). Це спостерігається у Данії, Фінляндії, Великій Британії, Латвії, Литві, Нідерландах, Німеччині (у східній частині), частково у Норвегії³ й у Греції, де в 1998 р. кількість муніципалітетів зменшили на 80%, та в Україні. Реформа місцевого самоврядування, яка продовжується в Україні, актуалізує дану проблему і потребує вивчення зарубіжних практик.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження особливостей правового регулювання політики держав, яка спрямована на розвиток територіального самоврядування та створення сучасної парадигми публічного управління, вимагає комплексного аналізу проблемних питань. Зазначений підхід оснований на політико-правовому передовому зарубіжному досвіді формування управлінських моделей, зокрема європейської моделі багаторівневого управління. У ході дослідження використано значну кількість праць українських та зарубіжних науковців, в яких проаналізовані: теорії та практики реалізації конституційних реформ у сфері децентралізації державної влади⁴; проблеми децентралізації та реформування місцевого самоврядування зарубіжних країн та України⁵; фактори та специфіка реформування місцевого самоврядування в ЦСЄ⁶; кращий досвід, переваги та недоліки формування територіального самоврядування в європейській практиці⁷.

Мета статті: проаналізувати особливості правового забезпечення політики в ЦСЄ щодо територіального самоврядування, яке здійснюється на основі Конституцій означених держав регіону. Для досягнення мети, у статті визначені наступні **завдання**: обґрунтувати положення, що правовою основою територіального самоврядування в державах регіону є норми їх конституцій і законів; дослідити, чи об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється на добровільній основі, з дотриманням принципів: конституційності, законності, економічної ефективності, державної підтримки, повсюдності місцевого самоврядування, прозорості і відкритості, відповідальності; довести, що дієві, креативні органи місцевого самоврядування є однією з головних підвалин демократичного режиму.

² Lidstrom, A. (2007), "Territorial governance in transition", *Regional and Federal Studies*, № 4, p. 502.

³ Albaek, E., (et al., 1996), *Nordic Local Government: Developmental Trends and Reform Activities in the Post-war Period*, The Associations of Finnish Municipalities, ACTA, Helsinki, p. 71.

⁴ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР, Верховна Рада України, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 12 June 2023); Кучабський, О. Г. (2010), *Адміністративно-територіальна організація України: теорія, методологія, механізми становлення*, ЛРІДУ НАДУ, Львів.

⁵ Бориславська, О., [та ін.] (2012), *Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України*, Центр політико-правових реформ, Київ.

⁶ Raudjård, M. (2019), "Impact of the Administrative Reform on the Provision of Public Services in Estonia the Case of Small Settlements of the Jõgeva County", *Estonian Discussions on Economic Policy*, Vol. 27, No. 3-4, 29 p.; *Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne*. (2017), available at: <http://www.pohiseadus.ee> (accessed 10 March 2024); Nižňanský, V. (et al. 2014). *Tretia etapa decentralizácie verejnej správy na Slovensku*: monografia, available at: <https://obchod.wolterskluwer.sk/sk/tretia-etapa-decentralizacie-verejnej-spravy-na-slovensku.p1906.html> (accessed 12 March 2024).

⁷ Химинець, В.В., Цімболинець, Г.І. (2018), «Досвід реформ державного управління Словацької Республіки (1990–2006 роки) для процесу децентралізації в Україні», *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Вип. 22, ч. 3., с. 93-98.

Методологічною основою статті є структурно-функціональний та неоінституціональний підходи, які використано для проведення дослідження. Структурно-функціональний підхід посприяв аналізу явищ територіального самоврядування, як нового елементу демократичної політичної системи, що має складну структуру, а кожен її інститут – певне призначення і виконує специфічні функції (ролі), спрямовані на задоволення відповідних потреб системи. Неоінституціональний підхід допоміг виявити динаміку інститутів правового регулювання політики, інститутів територіального самоврядування та сфокусувати увагу на функціонуванні інститутів децентралізації, які визначають конкретні повсякденні суспільні практики; провести дослідження діалектичного взаємозв'язку між агентами змін (акторами) і соціальною структурою, у межах якої вони діють; відслідкувати вплив правового регулювання політики на еволюційну зміну державного режиму, взаємодію між суб'єктами політики, що складається в ході політичного розвитку держав.

Виклад основного матеріалу дослідження. Правовою основою територіального самоврядування в державі є норми Конституції України⁸, законів нашої держави⁹, в яких затверджені гарантії місцевого самоврядування (територіальних громад) на самостійне вирішення питань місцевого значення, незалежно від центральної державної влади, через законодавче закріплення повноважень за органами територіальних громад та надання необхідних матеріальних і фінансових ресурсів для їх реалізації.

Так, у ст. 2 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», вказані принципи об'єднання громад: «Добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням таких принципів: 1) конституційності та законності; 2) добровільності; 3) економічної ефективності; 4) державної підтримки; 5) повсюдності місцевого самоврядування; 6) прозорості та відкритості; 7) відповідальності»¹⁰. Водночас ст. 4 Закону конкретизує основні умови, яких слід дотримуватися при добровільному об'єднанні територіальних громад сіл, селищ, міст, а саме:

- 1) у складі об'єднаної ТГ не може існувати іншої ТГ, яка має свій представницький орган місцевого самоврядування;
- 2) територія об'єднаної ТГ має бути нерозривною, межі об'єднаної ТГ визначаються по зовнішніх межах юрисдикції рад ТГ, що об'єдналися;
- 3) об'єднана ТГ має бути розташована в межах території Автономної Республіки Крим, однієї області;
- 4) при прийнятті рішень щодо добровільного об'єднання ТГ беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної ТГ;
- 5) якість та доступність публічних послуг, що надаються в об'єднаній ТГ, не можуть бути нижчими, ніж до об'єднання;
- 6) об'єднання ТГ здійснюється відповідно до перспективних планів формування ТГ Автономної Республіки Крим, області¹¹.

Наголосимо, що держави Заходу Європи, які раніше здійснили реформи децентралізації, та держави ЦСЄ, які в основному завершили децентралізацію на зламі ХХ – ХХІ ст., при формуванні об'єднаних ТГ теж використовували схожі принципи. Держави Європи, зокрема Європейського Союзу вже тривалий час широко і креативно використовують засади територіального самоврядування і мають у цій царині значні здобутки (як, наприклад, Франція¹²). Цей досвід

⁸ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР, Верховна Рада України, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 12 June 2023).

⁹ Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», (2006), available at: <https://www.president.gov.ua/documents/28097-vr-57> (accessed 21 June 2023); Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», (2015), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (accessed 21 June 2023).

¹⁰ Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад», (2015), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (accessed 21 June 2023).

¹¹ Там само.

¹² La loi constitutionnelle du 28 mars 2003 relative à l'organisation décentralisée de la République, available at: <http://surl.li/efwju> (accessed 20 March 2024); La loi du 16 décembre 2010 de réforme des collectivités territoriales, available at: <http://surl.li/efpwz> (accessed 20 March 2024); Waserman, F. (2016), "La reforme de la taxe professionnelle", *Vie Publique*, 1 Mars, available at: <http://surl.li/efwma> (accessed 20 March 2024).

став прикладом для нових держав ЦСЄ, які, розпочавши європейську інтеграцію, змогли детально вивчити та запозичити основні засади місцевого самоврядування (доцільно навести приклад Чеської Республіки¹³, Республіки Польща¹⁴ та Словацької Республіки¹⁵). Хоча кожна держава має свої історичні, політичні, географічні особливості, однак всі реформи мають певні спільні елементи, виділення яких дає змогу краще зрозуміти значення територіального устрою для розвитку держави у сучасних умовах і виявити загальні тенденції підвищення ролі самоврядних одиниць.

Трансформаційні зміни в ЦСЄ посприяли залученню значної економічної допомоги з Заходу та адаптації управлінського досвіду в нових умовах, що, зрештою, посилює загальноєвропейську політико-економічну інтеграцію. Водночас геополітичні зрушення в Європі зумовили вироблення схожих підходів до розуміння суті місцевого самоврядування, його завдань та ролі у здійсненні публічної влади на місцях. Більшість нових держав ЦСЄ зіткнулися зі складними трансформаційними процесами, як це спостерігалось і в Україні¹⁶.

Вже на початку 90-х рр. XX ст. переважна більшість держав ЦСЄ прийняли нові конституції. Лише Угорщина була єдиною державою ЦСЄ, яка користувалася текстом конституції 1949 р., адаптувавши його до нових реалій у 1989 р. Нову конституцію угорці запровадили 1 січня 2012 р.¹⁷ Зазвичай питанням місцевого самоврядування у конституціях присвячено окремий розділ, невеликий за обсягом – до однієї сторінки. Винятки складають Конституція Швеції¹⁸, в якій згадки про місцеве самоврядування зустрічаються в різних місцях тексту, та Норвегії¹⁹ (останні зміни до Конституції Норвегії були внесені 21 травня 2024 р., проте офіційне оголошення буде опубліковане згодом, разом з королівським указом). У Конституції Норвегії є лише одна новела про муніципалітети і графства щодо місцевих виборів (вона стосується не самих муніципалітетів та графств, а в тому сенсі, що ці утворення є структурними одиницями виборчої системи при виборах до парламенту).

Безперечно, одним з визнаних лідерів у плані територіального самоврядування серед держав ЦСЄ є Республіка Польща. Пригадаємо, що Польща розпочала реформи в регіональній політиці ще в 90-х рр. XX ст., у руслі інтеграції з Євросоюзом²⁰. Процес розвивався успішно, враховуючи високу гомогенність держави, адже в основі реформування польської адміністративної системи лежали лише економіко-географічні та інфраструктурні, а не соціокультурні фактори. У ході реформи Польща, керуючись Конституцією²¹, повернула історичний трьох ступеневий

¹³ *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992*, available at: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> (accessed 20 March 2024); Plaček, M. (2017). *Vliv decentralizace na efektivitu vybraných oblastí činnosti veřejného sektoru*, Praha, available at: https://fsv.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/Habilita%C4%8Dn%C3%ADpr%C3%A1ce_Pla%C4%8Dek.pdf (accessed 20 March 2024).

¹⁴ Augustyniak, M. (2017), "Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym w Polsce i we Francji", *Studia administracyjnoprawne na tle porównawczym*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.

¹⁵ Nižňanský, V. (et al. 2014). *Tretia etapa decentralizácie verejnej správy na Slovensku*: monografia, available at: <https://obchod.wolterskluwer.sk/sk/tretia-etapa-decentralizacie-verejnej-spravy-na-slovensku.p1906.html> (accessed 12 March 2024).

¹⁶ Кучабський, О. Г. (2010), *Адміністративно-територіальна організація України: теорія, методологія, механізми становлення*, ЛРІДУ НАДУ, Львів, с. 5.

¹⁷ *Magyarország Alaptörvénye* (2011, április 25), available at: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>. available at: http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/3/00/50000/oroszyomda_jav%C3%ADtott.pdf (accessed 12 March 2024).

¹⁸ *Sveriges Grundlagar och Riksdagsordningen* (2003), available at: https://www.studentapan.se/kurslitteratur/sveriges-grundlagar-och-riksdagsordningen-9789188398352?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwjeuyBhBuEiwAJ3vuoVbnmvj5XIm-6oKCcRXzLqNRsMa5_8yhAx7OjK0dcjEup-DbTpcahoCkDQQA_VD_BwE (accessed 20 March 2024).

¹⁹ *Kongeriket Noregs grunnlov. Sist endret Grunnlovsvedtak 2024, 21 mai*, available at: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/814-05-17-nn> (accessed 23 May 2024).

²⁰ Мірзабекова, К. С. (2016), «Польський досвід децентралізації публічної влади та організації місцевого самоврядування», *Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації: зб. наук. ст.* За матеріалами наук.-практ. семінару, м. Харків, 14 жовтня 2016 р. Харків, с. 91.

²¹ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, available at: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm> (accessed 20 March 2024).

поділ на гміни – повіти – воєводства; використала досвід Франції для проведення адміністративної децентралізації²²; надала регіонам регламентований набір повноважень (за принципом «дозволено те, що передбачено»); центральна влада зберегла контрольно-координуючі функції та високий рівень бюджетної централізації.

Важливим аспектом польської моделі було те, що воєводства отримали право розробляти і реалізовувати власні стратегії розвитку, спираючись на загальнодержавні стратегії. Така система отримала назву *інтра регіональної*, тобто орієнтованої на розвиток потенціалу воєводства. В цілому ж, успішна адміністративна децентралізація в Польщі дещо пригальмувала реалізацію інших реформ, оскільки, крім трансформації місцевої політики, держава зіткнулася з необхідністю проведення значної кількості інших змін, для яких була потрібна сильна центральна влада. Втім, сучасні тенденції регіонального розвитку показали, що Польща чітко рухається шляхом децентралізації²³.

Поряд з Польщею, особливий інтерес у контексті територіального самоврядування викликає досвід Чеської Республіки, в якій принципи функціонування системи публічного врядування у посткомуністичний період зазнали реорганізації, послідовних змін, об'єднали зусилля політиків, громадян, бізнесу й управлінців²⁴. Після «оксамитової революції» 1989 р. у Чехії відбулися широкомасштабні реформи, які мали позитивний вплив на становлення демократичного політичного режиму та формування основних його інституційних атрибутів – інститутів громадянського суспільства, демократичних виборів, багатопартійності, засад місцевого самоврядування.

Чехія за Конституцією, прийнятою 16 грудня 1992 р., суверенна, єдина та демократична правова держава, заснована на повазі до основних прав і свобод людини та громадянина²⁵. Конституційно-правові засади місцевого самоврядування Чехії закладені у главі 7 Конституції, яка має назву «Місцеве самоврядування» та наступних законах «Про муніципалітети» і «Про округи»²⁶. Ст. 8 Конституції Чехії гарантує принцип місцевого самоврядування територіальних одиниць. Це положення – одне з основних принципів розбудови сучасної держави в Чеській Республіці.

Конституція Чеської Республіки, встановлюючи обсяг права на місцеве самоврядування, визначила його основні засади: гарантованість права на самоврядування (ст. 101, п. 4); самоврядування як самостійна форма публічної влади з власною компетенцією в сфері власності фінансового управління, організації, нормотворчості (ст. 101, п. п. 1, 2; ст. 104); основними носіями права на місцеве самоврядування є територіальна спільнота громадян (ст. 100, п. 1, ст. 101 п. 3); територіальною основою місцевого самоврядування є громада (ст. 99 ст. 100); наявність представницького органу місцевого самоврядування обов'язкове при формуванні організаційної структури певного муніципального утворення (ст. 101; п. п. 1,2, ст. 102, ст. 104)²⁷.

Підкреслимо, що Конституція Чехії передбачає право на місцеве самоврядування як право, а не обов'язок відповідних муніципальних спільнот. За ст. 101 Конституції Чехії одиниці місцевого самоврядування характеризуються як «публічна корпорація, яка може мати власне майно і господарювати згідно зі своїм власним бюджетом». Це поняття згодом було деталізоване в п. 2 ч. I ст. 2 Закону «Про муніципалітети»²⁸. Поняття корпорація, в наведених правових актах,

²² Корчак, Є. (2001), «Адміністративна реформа в Польщі: спроба оцінки», *Економічний часопис*, №1, сс. 13-18.

²³ Матвієнко, А.С. (2015), *Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна*: монографія, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київ, с. 149.

²⁴ Лемак, В. (2003), *Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми*, Автореф. дис... докт. юрид. наук, Київ.

²⁵ *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992*, available at: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> (accessed 20 March 2024).

²⁶ Митровка, Я. (2009), *Конституційно-правові основи самоврядування Чеської Республіки*, available at: www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Tpiv/2009_6/mytrovka.pdf (accessed 21 March 2024).

²⁷ *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992*, available at: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> (accessed 20 March 2024).

²⁸ *Zakon "O obcích (obecní zřízení)" ze dne 12. dubna 2000 roku*, 1128, Sbírka zákonů CR, 2000, 138, s. 1737-1764; *Zakon "O krajích (krajské zřízení)" ze dne 12. dubna 2000 roku*, 1129, Sbírka zákonů CR, 2000, 138, s. 1765-1782.

відображає наявність особливого суб'єкта права, який відрізняється від носія громад у цілому. Саме з цим пов'язаний ряд особливостей статусу публічної корпорації в здійсненні майнових правовідносин. Так, членство у такій корпорації не залежить від волі її учасників. На підтвердження даної точки зору наведемо постанову Конституційного суду Чехії від 19 січня 1994 р., яка закріпила, що правове визначення самоврядування означає управління суспільними справами якимось іншим суб'єктом, ніж державою, тобто публічною корпорацією.

Самоврядування слід розглядати як демократичну організаційну форму піклування всього суспільства про найбільш важливі питання життєдіяльності об'єднань громадян, які проживають на території громади. При цьому для територіального самоврядування поняття власної автономії і державного контролю означає, що незалежність у вирішенні питань місцевого значення виникає й реалізується відповідно до закону і під контролем держави за законністю діяльності органів місцевого самоврядування. Межі питань місцевого значення теж визначаються законом.

Оскільки, за ч. 3 ст. 100 Основного закону Чехії «вища одиниця місцевого самоврядування може бути утворена чи ліквідована виключно конституційним законом», то 3 грудня 1997 р. ухвалили Конституційний закон «Про створення вищих територіальних самоврядних одиниць та про зміну Конституційного закону Чехії» № 1-1993 у ст. 36 закону, тобто Конституції Чехії²⁹. Закон встановив кількість і розміщення територіальних самоврядних одиниць, визначив території округів, передбачив спосіб зміни адміністративних меж між округами. Після прийняття Закону, ст. 99 Конституції виклали у новій редакції: «Чеська Республіка поділяється на муніципалітети, які є основними територіальними самоврядними одиницями, та округи, які є вищими територіальними самоврядними одиницями». Однак, проблема вимагала подальшого правового врегулювання³⁰. Тому, вже при впровадженні адмінреформи чехи прийняли окремі закони: «Про муніципалітети» (місцеве управління) №128/2000 та «Про округи» (крайове управління) №129/2000 від 12 квітня 2000 р. Територія Чехії за цими законами поділена на муніципалітети (чеськ. – «обці» – основа ТС), й округи (вищі самоврядні одиниці). Так, за Конституцією Чехії основним елементом самоврядування є муніципалітет.

Конституція Республіки Болгарія³¹ теж містить окремий сьомий розділ «Місцеве самоврядування та місцева адміністрація», де викладені ст. 135-146, які пов'язані з управлінням на рівні адміністративно-територіальних одиниць. Так, ст. 135. вказує, що територія Республіки Болгарія ділиться на громади й області. Територіальний поділ і правоздатність столичної громади та громад інших великих міст визначені законом. Можуть бути створені й інші адміністративно-територіальні одиниці та органи самоврядування в них.

Основна адміністративно-територіальна одиниця Болгарії (ст.136) – громада (болг. – община), в якій здійснюється місцеве самоврядування. Громадяни беруть участь в управлінні громадою як через обрані ними органи місцевого самоврядування, так і безпосередньо через референдум і загальні збори населення³². Громада – юридична особа, її територія визначається шляхом опитування мешканців. Кілька самоврядних територіальних спільнот за законом можуть об'єднуватися для вирішення спільних питань³³. Населення відповідної громади на підставі закону обирає терміном на чотири роки громадську раду – орган місцевого самоврядування громади.

Виконавчу владу в громаді здійснює кмет, обраний населенням/ обшинною радою теж терміном на чотири роки. У своїй діяльності кмет керується законом, актами обшинної ради та рішеннями населення (ст.139). Громада має право на свою власність, яка використовується в інтересах територіальної спільноти та самостійний бюджет. Постійні фінансові джерела грома-

²⁹ Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992, available at: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> (accessed 20 March 2024).

³⁰ Камінська, Н. (2014), *Децентралізація влади і досвід її проведення у зарубіжних державах*, available at: <http://nbuv.gov.ua> (accessed 20 March 2024).

³¹ Конституцията на Република България (1992), available at: <https://www.parliament.bg/bg/const> (accessed 21 March 2024).

³² *Демокрация и гражданско участие обществени нагласи към демокрацията, върховенството на правото и основните права на човека през 2021–2022 г.*, available at: <https://osis.bg/wp-content/uploads/2022/09/State-of-Democracy-2021-2022.pdf> (accessed 21 March 2024).

³³ Канев, Д., Тодоров, А. (2014), *Качество на демокрацията в България*, Изток-Запад, София, с. 245.

ди визначені законом. Держава сприяє нормальній діяльності громад через бюджетне фінансування й інші способи (ст.140).

Вищою ланкою управління в Республіці Болгарія є область – це адміністративно-територіальна одиниця, яка здійснює регіональну політику та державне управління на місцевому рівні і забезпечує взаєморозуміння та відповідність між національними і місцевими інтересами. Управляє областю обласний керуючий за сприяння обласної адміністрації. Його призначає Міністерська Рада (Кабінет міністрів), яка забезпечує проведення державної політики, відповідає за захист національних інтересів, законність та громадський порядок і здійснює адміністративний контроль (ст.143). Центральні державні органи та їх представники на місцях здійснюють контроль за відповідністю постанов органів місцевого управління державним законам лише у випадках, передбачених законом (ст.144). Громадські ради можуть оскаржити в суді постанови і дії, що порушують їх права. Організацію і порядок діяльності органів місцевого самоврядування та місцевої адміністрації визначає закон.

На підставі Конституції в Республіці Болгарія діє закон «Про місцеве самоврядування та місцеве управління», прийнятий 26 червня 2011 р., який безпосередньо регулює публічні відносини, пов'язані з місцевим самоврядуванням і місцевим управлінням. У ньому детально визначені права й обов'язки структурних одиниць місцевого самоврядування, зокрема муніципалітету (глава 2), муніципальної ради (глава 3), муніципального радника (глава 4), голів (мерів) та муніципальної адміністрації (глава 5), комітетів муніципальної ради (глава 6), питання майна та фінансів муніципалітету (глава 7), муніципального співробітництва (глава 8) тощо.

У Конституції Литовської Республіки, прийнятій її громадянами на референдумі 25 жовтня 1992 р., у ст. 119, глави Х «Місцеве самоврядування та управління», вказано, що «право на самоврядування гарантується державним територіально-адміністративним одиницям, яке передбачене законом. Право здійснюється через відповідні Ради самоврядування. Членів Рад самоврядування строком на два роки обирає населення адміністративної одиниці – громадяни Литовської Республіки»³⁴. У Конституції Естонії (ст. 154) вказано, що вирішенням усіх місцевих питань займається місцеве самоврядування, яке діє на підставі відповідного законодавства³⁵.

Натомість Конституція Латвії не окреслює інститут самоврядування як явище, а лише у ст. 101, глави 8 «Основні права людини» закріплює можливість громадян приймати участь у місцевому самоврядуванні. Попри це, органи самоврядування обирають повноправні громадяни Латвії і громадяни Європейського Союзу, які мешкають у державі, і вони мають право бути обраними до органів місцевого самоврядування»³⁶.

Тож місцеве самоврядування в Болгарії, Чехії, Естонії, Латвії, Литві та Польщі являє собою один із основних конституційних інститутів, що дозволяє населенню самоврядних територій незалежно від органів державної влади вирішувати відповідні питання місцевого значення на підставі принципу субсидіарності, в межах власної та делегованої компетенції, зумовлених законами держав.

Звичайно, проаналізувати та порівняти всі держави Європи важко, адже в кожній з досліджуваних держав є багато специфічного, що ускладнює деталізацію спільного й особливого стосовно основних положень місцевого самоврядування в їх конституціях і конституційних законах. Втім, важливо зазначити, що система правових норм та повноважень, які регулюють місцеве самоврядування, по-різному структурована в окремих державах; в окремих державах органи місцевого самоврядування мають різний термін повноважень – в одних державах голів і склад рад місцевих громад обирають на чотири роки, а в інших – на два роки. Це складає їх певну особливість, адже функції, які вони виконують у сукупності, досить подібні.

Попри це, в останній період намітилися тенденції до зближення правових систем, інтегруючу роль в яких на європейському просторі відіграє Європейська хартія місцевого самоврядування. Положення конституцій і конституційних актів досліджуваних держав стосовно даної

³⁴ Конституція Литовської Республіки, available at: http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm (accessed 14 March 2024).

³⁵ Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne (2017), available at: <http://www.pohiseadus.ee> (accessed 14 March 2024).

³⁶ Latvijas Republikas Satversme, available at: <https://fra.europa.eu/en/law-reference/latvijas-republikas-satversme-1> (accessed 14 March 2024).

проблеми ґрунтуються на Європейській хартії місцевого самоврядування³⁷ (прийнята 15 жовтня 1985 р., але залишається актуальною), інших міжнародних документах з цього питання, які враховують історичний досвід, специфіку розвитку місцевого самоврядування в державах, відповідають досягненням сучасної національної та світової науки і практики у певній сфері.

Конституція кожної з аналізованих держав визнає діяльність органів місцевого самоврядування, як однієї з основ демократичного режиму. За Хартією, зміст місцевого самоврядування полягає у гарантованому державою праві та реальній здатності самих територіальних спільнот громадян (територіальних об'єднань) та сформованих ними органів самостійно і під свою відповідальність вирішувати певну частину публічних справ, діючи в межах конституції та законів відповідної держави. І це те спільне, що робить місцеве самоврядування у різних державах – подібним.

Крім того, у більшості держав регіону відбулася інституціоналізація та правова легітимізація місцевого самоврядування. Інститут місцевого самоврядування займає важливе місце у структурі публічної влади і державного механізму в цілому. Адже органи місцевого самоврядування – найбільш наближена до суспільства державна ланка, завдяки якій держава реалізує свою політику на місцевому рівні та задовольняє більшу частину суспільних потреб власних громадян. Практика незаперечно підтвердила дієздатність чинних законів, що стосуються самоврядування, абсолютної більшості їх норм, позитивну роль в організації і розвитку місцевого самоврядування, а, відповідно, тим самим – у забезпеченні зміцнення демократичних засад у державах регіону.

І, насамкінець, слід підкреслити, що реформування системи місцевого самоврядування в Україні, здійснюється на засадах децентралізації і деконцентрації владних повноважень та ресурсів, згідно з Конституцією держави³⁸, іншими конституційними законами, зокрема й «Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні»³⁹. Наголосимо, що при прийнятті Концепції 1 квітня 2014 р., очевидним рушієм стало крайнє загострення регіональних проблем. Цей процес, відповідно до принципу субсидіарності, вимагав уважного вивчення зарубіжного досвіду, передусім у державах ЦСЄ, які впродовж останніх десятиліть вирішували завдання, схожі з українськими. Наведені в дослідженні приклади реформ ТС в державах ЦСЄ, свідчать, що вони відбувалися в подібних до українських суспільних умовах на тлі демократизації, ринкових змін та державотворення.

Водночас цілком природним є той факт, що практика виявила слабкі місця, певні прогалини в українському законодавстві про місцеве самоврядування, що фактично притаманне кожній, особливо молодій незалежній державі, яка за історичними вимірами робить лише перші кроки на шляху демократичного розвитку. Частина з них уже знайшла законодавче врегулювання, але є ще чимало невирішених проблем, наявність яких викликає певні ускладнення в здійсненні ТС на практиці. Тож сподіваємося, що креативний аналіз досвіду Польщі, Чехії, Болгарії, Естонії, Латвії та Литви дозволить Україні уникнути стандартних політичних ризиків і негативних наслідків, які можуть виникнути у результаті розбалансування форм правління й ігнорування загальних тенденцій становлення демократії. Цьому сприятиме запозичення позитивного досвіду інституційних змін, механізмів втілення реформаційних процесів та утвердження функціонального громадянського суспільства. Слід враховувати й те, що реформа системи ТС – складний і тривалий процес, ефективність якого залежить від законодавчого забезпечення адміністративної реформи та кваліфікованого адміністрування.

Висновки. Таким чином, здійснений аналіз правового регулювання політики децентралізації, відповідної правової бази ТС держав Європи й України, свідчить, що більшості країн регіону вдалося створити життєздатну структуру для підтримки розвитку ТС та зміцнення його діалогу з державою.

³⁷ *Європейська хартія місцевого самоврядування: Закон України від 15.07.1997 р. № 452/97-ВР*, Верховна Рада України, available at: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036 (accessed 14 March 2024).

³⁸ *Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР*, Верховна Рада України, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 12 June 2023).

³⁹ *Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»*, (2006); Гройсман В. Б. (Ред.) (2015), *Досвід децентралізації у країнах Європи*: зб. док., пер. з іноз. мов, Інститут законодавства ВР України, Київ.

Країни європейського континенту мають спільне розуміння та визнання діяльності територіальних громад як одного з найважливіших акторів розвитку співпраці з владою. Передовий досвід Європи вказує на важливість децентралізації для країн, які здійснюють глибокі зміни в системі соціального регулювання суспільних відносин; свідчить, що децентралізація є ефективним способом модифікації істотних характеристик суспільства; має значний потенціал і перспективи для розвитку місцевих територій і громадян.

Сучасний розвиток політичної ситуації в Україні дещо змістив інтерес дослідників до процесів децентралізації, оскільки широкомасштабна війна РФ проти України значно посилила необхідність централізації державного управління. Така ситуація, на нашу думку, буде тривати і в ході повоєнного відновлення держави. Деякі науковці дотримуються погляду, що після 2020 р., коли відбулося реформування адміністративно-територіального устрою України, політичні аспекти децентралізації втратили актуальність, натомість на перше місце вийшли економічні процеси. Втім, з цим важко погодитися, адже проблема ТС, політика децентралізації в Україні ще вимагають досліджень. Зокрема аналізу потребує ініціативність і активність територіальних громад у постійній допомозі збройним силам України, які відстоюють незалежність нашої держави; регіональна підтримка процесів відбудови держави; креативність і розвиненість волонтерства в окремих територіальних громадах тощо.

Список джерел

1. Бориславська, О., [та ін.] (2012), *Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України*, Центр політико-правових реформ, Київ.
2. *Демократия и гражданско участие обществени нагласи към демократията, върховенството на правото и основните права на човека през 2021–2022 г.*, available at: <https://osis.bg/wp-content/uploads/2022/09/State-of-Democracy-2021-2022.pdf> (accessed 21 March 2024).
3. Гройсман В. Б. (Ред.) (2015), *Досвід децентралізації у країнах Європи*: зб. док., пер. з іноз. мов, Інститут законодавства ВР України, Київ.
4. *Європейська хартія місцевого самоврядування: Закон України від 15.07.1997 р. № 452/97-ВР*, ВР України, available at: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036 (accessed 14 March 2024).
5. *Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»* (2015), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (accessed 12 June 2023).
6. *Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»* (2006), available at: <https://www.president.gov.ua/documents/28097-vr-57> (accessed 21 June 2023).
7. Камінська, Н. (2014), *Децентралізація влади і досвід її проведення у зарубіжних державах*, available at: <http://nbuv.gov.ua> (accessed 20 March 2024).
8. Канев, Д., Тодоров, А. (2014), *Качество на демократията в България*, Изток-Запад, Софія.
9. *Конституцията на Република България* (1992), available at: <https://www.parliament.bg/bg/const> (accessed 21 March 2024).
10. *Конституція Литовської Республіки*, available at: http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm (accessed 14 March 2024).
11. *Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР*, Верховна Рада України, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 12 June 2023).
12. Корчак, Є. (2001), «Адміністративна реформа в Польщі: спроба оцінки», *Економічний часопис*, №1, сс. 13-18.
13. Кучабський, О. Г. (2010), *Адміністративно-територіальна організація України: теорія, методологія, механізми становлення*, ЛРІДУ НАДУ, Львів.
14. Лемак, В. (2003), *Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми*, Автореф. дис... докт. юрид. наук, Київ.
15. Матвієнко, А. С. (2015), *Політико-правові засади територіальної організації держави: світовий досвід і Україна*: монографія, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Київ.

16. Митровка, Я. (2009), *Конституційно-правові основи самоврядування Чеської Республіки*, available at: www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Triv/2009_6/mytrovka.pdf (accessed 21 March 2024).
17. Мірзабекова, К. С. (2016), «Польський досвід децентралізації публічної влади та організації місцевого самоврядування», *Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації*: зб. наук. ст., за матеріалами наук.-практ. семінару, м. Харків, 14 жовтня 2016 р. Харків, сс. 90-94.
18. Химинець, В.В., Цімболинець, Г.І. (2018), «Досвід реформ державного управління Словачької Республіки (1990–2006 роки) для процесу децентралізації в Україні», *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, Вип. 22, ч. 3., сс. 93-98.
19. Alback, E., (et al., 1996), *Nordic Local Government: Developmental Trends and Reform Activities in the Postwar Period*, The Associations of Finnish Municipalities, ACTA, Helsinki.
20. Augustyniak, M. (2017), «Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym w Polsce i we Francji», *Studium administracyjnoprawne na tle porównawczym*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
21. *Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne* (2017), available at: <http://www.pohiseadus.ee> (accessed 10 March 2024).
22. *Kongeriket Noregs grunnlov. Sist endret Grunnlovsvedtak 2024, 21 mai*, available at: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/814-05-17-nn> (accessed 23 May 2024).
23. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, available at: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm> (accessed 20 March 2024).
24. *La loi constitutionnelle du 28 mars 2003 relative à l'organisation décentralisée de la République*, available at: <http://surl.li/efwju> (accessed 20 March 2024).
25. *La loi du 16 décembre 2010 de réforme des collectivités territoriale*, available at: <http://surl.li/efpwz> (accessed 20 March 2024).
26. *Latvijas Republikas Satversme*, available at: <https://fra.europa.eu/en/law-reference/latvijas-republikas-satversme-1> (accessed 14 March 2024).
27. Lidstrom, A. (2007), «Territorial governance in transition», *Regional and Federal Studies*, № 4, pp. 501-512.
28. *Magyarország Alaptörvénye* (2011, április 25), available at: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>, available at: http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/3/00/50000/orosznyomda_jav%C3%ADtott.pdf (accessed 12 March 2024).
29. Nižňanský, V. (et al., 2014), *Tretia etapa decentralizácie verejnej správy na Slovensku*: monografia, available at: <https://obchod.wolterskluwer.sk/sk/tretia-etapa-decentralizacie-verejnej-spravy-na-slovensku.p1906.html> (accessed 12 March 2024).
30. Plaček, M. (2017), *Vliv decentralizace na efektivitu vybraných oblastí činností veřejného sektoru*, Praha, available at: https://fsv.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/Habilita%C4%8Dn%C3%AD%20pr%C3%A1ce_Pla%C4%8D.pdf (accessed 20 March 2024).
31. Raudjärd, M. (2019), «Impact of the Administrative Reform on the Provision of Public Services in Estonia the Case of Small Settlements of the Jõgeva County», *Estonian Discussions on Economic Policy*, Vol. 27, No. 3-4, 29 p.
32. *Sveriges Grundlagar och Riksdagsordningen* (2003), available at: https://www.studentapan.se/kurslitteratur/sveriges-grundlagar-och-riksdagsordningen-9789188398352?gad_source=1&gclid=CjwKCAjwjeuyBhBuEiwAJ3vuoVbnmvj5XIm-oKCCrXzLqNRsMa5_8yhAx7OjKODcjEup-DbTpcahoCkDQQA_VD_BwE (accessed 20 March 2024).
33. *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992*, available at: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> (accessed 20 March 2024).
34. Waserman, F. (2016), «La reforme de la taxe professionnelle», *Vie Publique*, 1 Mars, available at: <http://surl.li/efwma> (accessed 20 March 2024).
35. *Zakon "O krajích (krajské zřízení)" ze dne 12. dubna 2000 roku*, 1129, Sbirka zákonu CR, 2000, 138, ss.1765-1782.
36. *Zakon "O obcích (obecní zřízení)" ze dne 12. dubna 2000 roku*, 1128, Sbirka zákonu CR, 2000, 138, ss. 1737-1764.

References

1. Boryslavska, O., [ta in.] (2012), *Detsentralizatsiia publichnoi vlady: dosvid yevropeiskyykh krain ta perspektyvy Ukrainy*, Tsentr polityko-pravovykh reform, Kyiv.
2. *Demokratiya y hrazhdansko uchastye obshchestveny nahlasy kьm demokratiyiata, vrkhovenstvoto na pravoto y osnovnyte prava na choveka prez 2021–2022 h.*, available at: <https://osis.bg/wp-content/uploads/2022/09/State-of-Democracy-2021-2022.pdf> (accessed 21 March 2024).
3. Hroisman V. B. (Red.) (2015), *Dosvid detsentralizatsii u krainakh Yevropy*: zb. dok., per. z inoz. mov, Instytut zakonodavstva VR Ukrainy, Kyiv.
4. *Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriadiuvannia: Zakon Ukrainy vid 15.07.1997 r. № 452/97-VR*, VR Ukrainy, available at: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036 (accessed 14 March 2024).
5. *Zakon Ukrainy “Pro dobrovilne ob’iednannia terytorialnykh hromad”* (2015), available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> (accessed 12 June 2023).
6. *Zakon Ukrainy “Pro mistseve samovriadiuvannia v Ukraini”* (2006), available at: <https://www.president.gov.ua/documents/28097-vr-57> (accessed 21 June 2023).
7. Kaminska, N. (2014), *Detsentralizatsiia vlady i dosvid yii provedennia u zarubizhnykh derzhavakh*, available at: <http://nbuv.gov.ua> (accessed 20 March 2024).
8. Kanev, D., Todorov, A. (2014), *Kachestvo na demokratiyiata v Bьlhariia*, Yztok-Zapad, Sofiia.
9. *Konstytutsiata na Republyka Bьlhariia* (1992), available at: <https://www.parliament.bg/bg/const> (accessed 21 March 2024).
10. *Konstytutsiia Lytovskoi Respubliki*, available at: http://www.rada.gov.ua/LIBRARY/catalog/law/lit_konst1.htm (accessed 14 March 2024).
11. *Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR*, Verkhovna Rada Ukrainy, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (accessed 12 June 2023).
12. Korchak, Ye. (2001), “Administrativna reforma v Polshchi: sproba otsinky”, *Ekonomichnyi chasopys*, №1, ss. 13-18.
13. Kuchabskyi, O. H. (2010), *Administrativno-terytorialna orhanizatsiia Ukrainy: teoriia, metodolohiia, mekhanizmy stanovlennia*, LRIDU NADU, Lviv.
14. Lemak, V. (2003), *Pravova reforma v Chekhii i Slovachchyni v umovakh postsotsialistychnoi modernizatsii: teoretychni i praktychni problemy*, Avtoref. dys... dokt. yuryd. nauk, Kyiv.
15. Matviienko, A. S. (2015), *Polityko-pravovi zasady terytorialnoi orhanizatsii derzhavy: svitovyi dosvid i Ukraina: monohrafiia*, In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy, Kyiv.
16. Mytrovka, Ya. (2009), *Konstytutsiino-pravovi osnovy samovriadiuvannia Cheskoii Respubliki*, available at: www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Tpiv/2009_6/mytrovka.pdf (accessed 21 March 2024).
17. Mirzabekova, K. S. (2016), “Polskyi dosvid detsentralizatsii publichnoi vlady ta orhanizatsii mistsevoho camovriadiuvannia”, *Aktualni problemy derzhavnoho budivnytstva ta mistsevoho samovriadiuvannia v konteksti konstytutsiinoi modernizatsii*: zb. nauk. st., za materialamy nauk.-prakt. seminaru, m. Kharkiv, 14 zhovtnia 2016 r. Kharkiv, ss. 90-94.
18. Khymynets, V.V., Tsimbolynets, H.I. (2018), “Dosvid reform derzhavnoho upravlinnia Slovat-skoi Respubliki (1990–2006 roky) dlia protsesu detsentralizatsii v Ukraini”, *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho yniversytetu*, Vyp. 22, ch. 3., ss. 93-98.
19. Albaek, E., (et al., 1996), *Nordic Local Government: Developmental Trends and Reform Activities in the Postwar Period*, The Associations of Finnish Municipalities, ACTA, Helsinki.
20. Augustyniak, M. (2017), “Partycypacja społeczna w samorządzie terytorialnym w Polsce i we Francji”, *Studium administracyjnoprawne na tle porównawczym*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
21. *Eesti Vabariigi Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne* (2017), available at: <http://www.pohiseadus.ee> (accessed 10 March 2024).
22. *Kongeriket Noregs grunnlov. Sist endret Grunnlovsvedtak 2024, 21 mai*, available at: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/814-05-17-nn> (accessed 23 May 2024).
23. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, available at: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm> (accessed 20 March 2024).

24. *La loi constitutionnelle du 28 mars 2003 relative à l'organisation décentralisée de la République*, available at: <http://surl.li/efwju> (accessed 20 March 2024).
25. *La loi du 16 décembre 2010 de réforme des collectivités territoriale*, available at: <http://surl.li/efpwz> (accessed 20 March 2024).
26. *Latvijas Republikas Satversme*, available at: <https://fra.europa.eu/en/law-reference/latvijas-republikas-satversme-1> (accessed 14 March 2024).
27. Lidstrom, A. (2007), "Territorial governance in transition", *Regional and Federal Studies*, № 4, pp. 501-512.
28. *Magyarország Alaptörvénye* (2011, április 25), available at: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>, available at: http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download3/00/50000/orosznymda_jav%C3%ADtott.pdf (accessed 12 March 2024).
29. Nižňanský, V. (et al., 2014), *Tretia etapa decentralizácie verejnej správy na Slovensku*: monografia, available at: <https://obchod.wolterskluwer.sk/sk/tretia-etapa-decentralizacie-verejnej-spravy-na-slovensku.p1906.html> (accessed 12 March 2024).
30. Plaček, M. (2017), *Vliv decentralizace na efektivitu vybraných oblastí činností veřejného sektoru*, Praha, available at: https://fsv.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/Habilita%C4%8Dn%C3%AD%20pr%C3%A1ce_Pla%C4.pdf (accessed 20 March 2024).
31. Raudjärd, M. (2019), "Impact of the Administrative Reform on the Provision of Public Services in Estonia the Case of Small Settlements of the Jõgeva County", *Estonian Discussions on Economic Policy*, Vol. 27, No. 3-4, 29 p.
32. *Sveriges Grundlagar och Riksdagsordningen* (2003), available at: https://www.studentapan.se/kurslitteratur/sveriges-grundlagar-och-riksdagsordningen-9789188398352?gad_source=1&gclid=CjwKCAjweuyBhBuEiwAJ3vuoVbnmvj5XIm-oKCcRXzLLqNRsMa5_8yhAx7OjK0dcjEup-DbTpcahoCkDQQA_vD_BwE (accessed 20 March 2024).
33. *Ústava České republiky ze dne 16. prosince 1992*, available at: <https://www.psp.cz/docs/laws/constitution.html> (accessed 20 March 2024).
34. Waserman, F. (2016), "La reforme de la taxe professionnelle", *Vie Publique*, 1 Mars, available at: <http://surl.li/efwma> (accessed 20 March 2024).
35. *Zakon "O krajích (krajské zřízení)" ze dne 12. dubna 2000 roku*, 1129, Sbirka zákonu CR, 2000, 138, ss.1765-1782.
36. *Zakon "O obcích (obecní zřízení)" ze dne 12. dubna 2000 roku*, 1128, Sbirka zákonu CR, 2000, 138, ss. 1737-1764.